

IVAN CANKAR

(K dvaintrideseti obletnici njegove smrti)

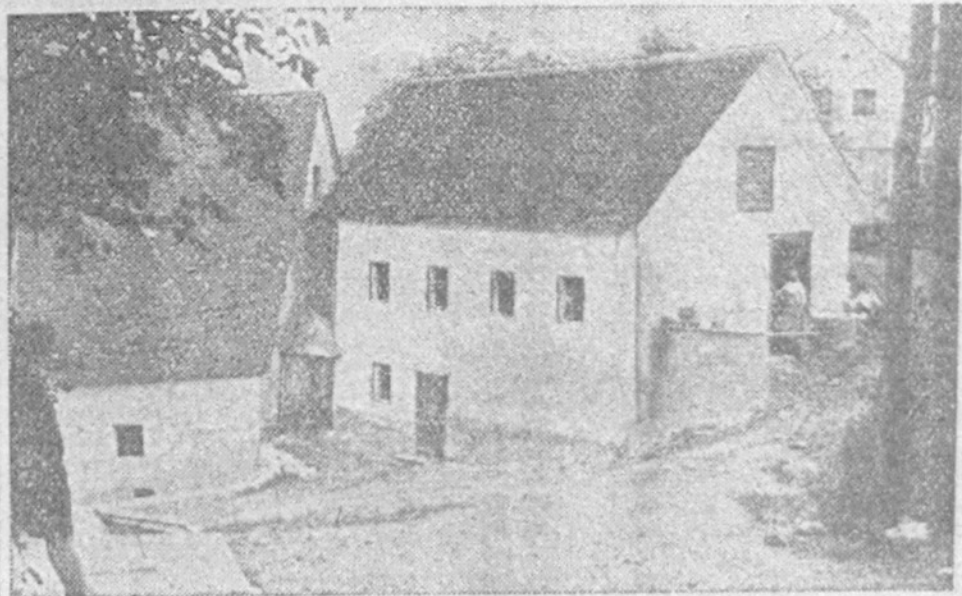
Spomenik na Cankarjevem vrhu

Dvaintrideset let je minilo, kar je utihnil tretji veliki glasnik slovenskega naroda za Prešernom in Levstikom — Ivan Cankar. Potem ko je postavil Prešeren slovenskemu narodu njegov narodnostni program, ko je zgetel brezoblično gmofo slovensko govorečih tlačanov v narodnostno celoto, potem ko mu je dal Fran Levstik oblikovni program in je postavil vrednostne cenilce, ki niso veljali samo za literarno delo, temveč prav tako za njegovo politično življenje, je prišel Ivan Cankar in je s svojim literarnim in političnim delom pokazal na družbeno nasprotja, ki so prišla do izraza v slovenskem narodnostnem občestvu, ko se je preoblikovala brezlična gmofo tlačanov v petdesetih letih v razredno diferenciran narod. Kakor je bila ob svojem času nujna in edino pravilna razvojna pot narodnostni zanos napredne romantike, da se je med Slovenci oblikoval narodnostno zaveden meščanski razred, tako je bilo nujno, da je dobila z razvojem slovenskega meščanstva izraz razredna diferenciacija, da je pesnik pokazal na socialne krivice, čim je zgubilo slovensko meščanstvo kot privesek tujege kapitalizma stike z narodnostno skupnostjo in izrodilo napredne narodnostne ideje v kompromisarsko, gostilniško rodoljubarstvo in v špekulativno firmo za dobičkarstvo in izžemanje. Toda pri Ivanu Cankarju ni bil samo razvoj slovenskega proletariata gibalo, ki ga je pripeljalo do tega, da je postal prvi slovenski revolucionarni socialni pisatelj. V enaki meri je vplivalo na njega veliko mesto, katerega je doživel do dna in to prav po njegovem proletariatu. Pred

Cankarjem imamo med Slovenci samo enega pisatelja, ki ga je veliko mesto toliko prekvasil, da se mu to pozna na njegovem literarnem delu, to je Josip Stritar. Vsi drugi, tudi Prešeren in Levstik, so bili tako prepognjeni z doživetjem domačije, njenega vonja in prisrčnosti, da ob tem ni bilo mesta za doživetje velikega sveta. Toda Stritar je doživel veliko mesto kot veljaven član privilegiranega razreda, zato je pač spoznal njegovo civilizacijsko in kulturno draž, ki jo nudi tistim, katerim je dal družbeni red namesto na soncu. Prav zato pa je tudi isti Stritar doživel in spoznal plehkobo te civilizacije in se ji je umikal v rousseaujevske vaške idile, ki jih

nikjer in nikdar ni bilo in so samo ponazoritve želja zelenja željnega meščana.

Cankarju pa ni bila dana taka pot. Zato ni spoznal velikega mesta iz bleščečega centra, kjer pošumevajo mimo bleščečih izložb svilene spodnjice milostiv in se razgovarjajo v salonih ob čaši čaja, kaj je lepo in kaj ne, temveč iz neskončnih predmestnih ulic, kjer se igrajo pred hišami, ki imajo kakor garjeve obraze, v odtočnih farkh otroci, ki so jim obrazi ostareli, še preden so se otroško nasmehnil, kjer ni prvo vprašanje, kaj je lepo, temveč kaj je poceni, in je poceni dobro in lepo, ker je za življenje nujno. To življenje, s katerim je bil Cankar povezan ne le razumsko in občestveno čuteče, kot človek, ki tehta krivice, temveč prav toliko osebno-intimno po svojem ljubezenskem doživetju, mu je izostrilo pogled, da je videl v domovni ista družbena nasprotja kot izven nje, iste socialne krivice, čeprav vsaj delno zabrisane, ker razredna diferenciacija le še ni bila do kraja izpeljana. To jasno gledanje pa je obvarovalo Cankarja, da ni utonil v socialni jokavosti, kakor se je spreverglo socialno sočutje pri mnogih drugih sodobnih pisateljih, niti ni pobegnil pred rezko stvarnostjo v umišljene svetove leporečja in larpurlarizma, kamor ga je vabila njegova pesniška bit in privlačnost vodečih sodobnih literarnih struj. Cankar je ostal zvest pesnikovi nalogi, oblikoval je življenjsko resničnost ne le kot neizprosen kritik, temveč kot vivec, ki kaže narodom pot k rešitvi. V tem je njegova veličina. Bogo Pregelj

Rojstna hiša Ivana Cankarja.